

Van links naar rechts:
Uri Gilad, Joost Hovenier
en Jan Peter Wingender.

Office Winhov

Nieuwe impulsen voor onze woning- plattegrond

Bij energiebesparing in de gestapelde woningbouw blijft het denken meestal nog beperkt tot aspecten als verbetering van de isolatiewaarde van de bouwkundige schil en de toepassing van zuiniger installaties. Architect Joost Hovenier besloot zijn buitenlandse ervaringen in te zetten bij een serie workshops met collega's, met als onderzoeksvraag: 'Zou een intelligentere opzet van onze woningplattegronden niet ook kunnen bijdragen aan besparing van energie?'

Tekst Kees van der Hoeven | Beeld Dana Lixenberg, e.a.

Woonstorens De Loodsen, Amsterdam.

Woonstorens Zölly, Zürich.

We ontmoetten elkaar alweer tien jaar geleden voor het eerst in het Oostenrijkse Graz, tijdens een van de buitenlandse architectuurexcursies die Hovenier organiseerde als bestuurslid van de Stawon (Stichting Architectenonderzoek Wonen en Woonomgeving), één van de drie studiestichtingen onder auspiciën van de Bond van Nederlandse Architecten. Meer dan zestig architectenbureaus werkten daarin ruim dertig jaar lang samen aan studies op het gebied van het wonen in al zijn aspecten, met publicaties als *Ontwerpend aan Holland* (1994), *Zakboek voor de woonomgeving* (2001) en *Zakboek Parkeren voor de woonomgeving* (2010) als aansprekende resultaten. Stawon is met de andere studiestichtingen overgegaan in BNA Onderzoek.

Robuuste woongebouwen

Joost Hovenier studeerde in 1995 af aan de Academie van Bouwkunst in Amsterdam en startte in datzelfde jaar met Jan Peter Wingender – opgeleid aan de TU Eindhoven

(1991) en het Berlage Instituut (1995) – hun eigen bureau Wingender Hovenier Architecten. Ze werkten eerder succesvol samen aan projecten binnen het architectenbureau van Rudy Uytendaele. In de nu bijna twintig jaar van hun bestaan bouwden ze in opdracht van corporaties en ontwikkelaars vooral (en steeds grotere) projecten in de woningbouw en werd hun oeuvre gewaardeerd met prijzen en vele publicaties, zoals in de laatste twee Jaarboeken Architectuur in Nederland. In 2013 vroegen ze medewerkend architect Uri Gilad om toe te treden als partner en met die driehoofdige leiding werkt hun middelgrote bureau nu onder de nieuwe naam Office Winhov.

Hun gerealiseerde werk oogt modern, maar niet modieus. De gebouwen staan altijd stevig ingebed in hun omgeving, bieden comfortabele en inventieve gebruiksmogelijkheden. De liefde voor het vak, het bouw materiaal en de techniek van het maken straalt er telkens vanaf.

Zelf zeggen ze daarover in een recente boekpublicatie: 'Onze interesse richt zich op de meer algemeen gedeelde taal van de architectuur en we voelen ons betrokken bij de bouwtraditie. [...] Wanneer vorm, materiaal en constructie met elkaar in evenwicht zijn, krijgen gebouwen een onnadrukkelijke vanzelfsprekendheid mee, alsof ze er altijd al hebben bestaan. Gebouwen moeten ook morgen nog bruikbaar zijn; een zekere robuustheid helpt ze om de tand des tijds te doorstaan, [...] en neemt ze op in het verhaal van de stad. Een goed gebouw gaat lang mee.'

Buitenlandse ervaringen

Ik bezoek ze in hun ruime kantoor in een voormalig schoolgebouw in Amsterdam Oost en schuif aan tafel bij Joost Hovenier en Uri Gilad aan. Hij deed zijn bachelor in Tel Aviv en kwam daarna naar Nederland voor zijn masterstudie die hij in 2007 afrondde aan de Academie in Amsterdam, als student van Herzberger, bij wie hij daarna nog twee jaar werkte. We beginnen met een rondje langs

Freilager Albisrieden, Zürich.

de velden om me bij te praten over hun werk in de laatste jaren en ik ben verrast over de omvangrijke buitenlandse projecten die ze onder handen hebben. Sinds 2006 zijn ze ook actief in Zwitserland, waar ze intensief optrekken met office haratori, het architectenbureau van onder andere Zeno Vogel met wie Jan Peter Wingender studeerde aan het Berlage Instituut. Ze werkten daar gezamenlijk vooral aan ontwerpcompetities, maar ook aan ontwerp van een betonnen prefabgevel voor een woonstoren in Zürich.

Tot ze in 2010 samen de prijsvraag wonnen voor een groot stedenbouwkundig plan met meer dan duizend woningen op een oud douane-emplacement, het Freilager Albisrieden in Zürich. 'Ja', zegt Hovenier, 'onze samenwerking begon zijn vruchten af te werpen, binnen dat plan maken we nu 270 appartementen. Blijkbaar hebben we met onze metselwerkervaring daar de juiste toon kunnen treffen met een duurzaam nieuwbouwplan rondom bestaande baksteengebouwen.' Gilad vult aan: 'In Zwitserland zijn de ecologische regels consequenter en strenger, daar zijn koudebruggen nu helemaal verboden, dus hebben we de balkons los gehouden door ze apart te dragen met metselwerk. Hij toont de prachtige foto van een mock-up die ze al van een van die balkons bouwden. En dat dan over zes etages. Overigens met de rekenhulp van Harry Vekemans van het metselwerk kenniscentrum Made in Tilburg.' Duurzaamheid is daar trouwens op elk niveau ambitieus, zo worden alle gesloopte materialen zorgvuldig per trein afgevoerd.

Diepere plattegronden

Omgekeerd brengen zij de opgedane kennis weer mee terug naar Nederland. 'Zo wonnen we in Eindhoven opnieuw gezamenlijk de opdracht voor een groot complex studentenwoningen', vertelt Hovenier trots, 'waarvan we met onze Zwitserse ervaring een compleet geprefabriceerd gebouw hebben gemaakt, opgebouwd met verdiepingshoge, dragende

prefab gevelelementen.' Gilad: 'Het wordt een zusje van onze toren in Zürich, maar dan met verschillende afwerkingen per betonelement: de achterliggende delen worden gestraald en de voorste ribben glanzend gepolijst.' Ze leerden ook veel van de andere normen voor woningplattegronden: 'Daar is de kleinste kamer minimaal 13 m², veel groter dus dan bij ons. Als je dat idee zou inbrengen in onze situatie, krijg je direct meer en ook flexibeler gebruiksmogelijkheden cadeau.' Dus vertaalde Office Winhov die gedachte in een ontwerpstudie naar nieuwe plattegronden.

'De vrij ondiepe Nederlandse woningplattegrond bestaat meestal uit een zo groot mogelijke woonkamer met of zonder open keuken, een ruime ouderslaapkamer en dan nog een of twee kleine slaapkamers', stelt Hovenier, 'en met liefst zo weinig mogelijk verkeersruimte, meestal in de vorm van smalle gang of een klein halletje.' Samen met een groep architecten gingen ze op zoek naar andere oplossingen. Hij toont me enkele voorbeelden van diepere plattegronden, bijvoorbeeld met een ruimere hal, zoals in het

Mix van maatregelen

Zelfs bij extreem diepe woningplattegronden, zoals in het beroemde woongebouw Piraeus (wederom van buitenlandse architecten), bleken bewoners bij navraag opgetogen over de extra gebruiksmogelijkheden, hoewel de middenzone daar geheel verstoken is van daglicht. In het optimale geval bestaat die andersoortige woning uit een combinatie van dit soort ingrepen. Gilad: 'In ons ontwerp voor de woningen in het Freilager is een dergelijke mix mooi te zien: vijf vertrekken van ongeveer gelijkwaardige grootte aan de gevel, rondom een ruime hal, die ook daglicht ontvangt en hier is gekanteld vanwege het uitzicht.' Door kamers makkelijk te kunnen koppelen, met openslaande deuren – of hier met schuifdeuren – kan de woning ook tijdens het gebruik vrijwel onbeperkt aan actuele woonwensen worden aangepast. We hebben het nog weinig over energie gehad, maar het is duidelijk dat een diepere woning direct gunstiger is voor het energiegebruik vanwege het relatief kleinere buitenoppervlak. 'Maar waarom zouden alle kamers nou altijd dezelfde temperatuur moeten

Liefde voor het vak

Een onderzoekende houding levert vaak onverwachte resultaten op, zoals ze al eerder bewezen in hun onderwijsprojecten. Alle drie steken ze naast hun architectenpraktijk energie in het opleiden van jonge collega's aan de Academie van Bouwkunst. Jan Peter Wingender was daar een tijdlang hoofd van de afdeling Architectuur en rondde kortgeleden een driejarig lectoraat af met baksteen als hoofdthema. Samen met een collegado-cent organiseerde hij elk jaar een meerdaagse workshop waar studenten aan het werk werden gezet met het simpel stapelen van materiaal. Met fruitkisten in een boomgaard, balkjes op een houtwerf, bloempotten in een kas of met bakstenen op de opslagplaats van Daas baksteen. Gelukkig hebben ze de beelden vastgelegd en Jan Peters langverwachte boek over baksteen komt dit jaar uit.

Last but not least namen ze het initiatief voor een serie oeuvrebeschrijvingen van relatief onbekende architecten, waarbij ook weer dat maken en de liefde voor het vak centraal staan. Die serie 'Local Heroes' staat online en

'Maar waarom zouden alle kamers nou altijd dezelfde temperatuur moeten hebben? We kwamen ook verrassende voorbeelden tegen van appartementen waarin optimaal geïsoleerde vertrekken juist worden afgewisseld met ongeïsoleerde ruimtes'

'Hofhaus' van architecten Diener en Diener in een woongebouw aan het IJ. Die grote middenruimte maakt ook een ander gebruik mogelijk.

'We vinden dat zo'n hal eigenlijk niet groot genoeg kan zijn, je kunt er dan werken of er je bibliotheek inrichten', meent Hovenier. Maar ook uit onderzoek naar allochtone woonwensen blijkt dat een dergelijke ruimte vaak wordt gewaardeerd als meer publieke ontvangstruimte naast de privévertrekken. 'Zelf logeerden we tijdens de Biënnale in Venetië in 2012 in een monumentaal stadshuis met zo'n hoge hal als salon en dat was een ongekend genoeg.'

hebben?' vraagt Hovenier zich af, 'we kwamen ook verrassende voorbeelden tegen van appartementen waarin optimaal geïsoleerde vertrekken juist worden afgewisseld met ongeïsoleerde ruimtes.' Hun pleidooi is duidelijk: Ga niet steeds uit van pasklare oplossingen en standaard plattegronden, waar dan vervolgens door een externe adviseur een EPC-sausje over wordt uitgesmeerd. 'Nadenken over andere indelingsmogelijkheden loont ook op energiegebied en het verhoogt de woonkwaliteit. Zo studeren we nu op de groeiende vraag naar kleinere woningen. Door casco's zo te ontwerpen dat je ze later kunt combineren en zelfs daar met een ruimere hal.'

omvat inmiddels elf waardevolle publicaties. Maar ook met hun architectenbureau gaat het voorspoedig, het opdrachtenpakket verbreedt zich nu met utilitaire projecten. Zo werken ze aan twee omvangrijke herbestemmingen van kantoor naar hotel in Amsterdam en wonnen ze kortgeleden de opdracht voor het Delftse stadsarchief, weer in succesvolle samenwerking met ditmaal een Deens architectenbureau.

Dit jaar bestaan ze twintig jaar en ze weten nog niet hoe ze dat jubileum gaan vieren. Je zou zeggen, doe zo'n ouderwetse Stawon-excursie, in dit geval naar Zürich. Dan ga ik weer mee.

Freilager mock-up balkon.

Workshop voor studenten: de logica van de fruitkistjes.